

Ars iuris

Konferencia Szabó Miklós jogelméleti munkásságáról

65. születésnapján

Miskolc, 2016. január 8.

A konferencia programja

10.00-10.30 *Megnyitó, köszöntők*

I. Jog és nyelv szekció

10.30-10.50 Kurtán Zsuzsa: Jogtudomány, nyelvtudomány és szaknyelvkutatás kapcsolatai

10.50-11.10 Fekete Balázs: Performatívumok a jogban

11.10-11.30 Zódi Zsolt: A „jog mint fordítás” elméletének tesztelése

11.30-11.50 Sólyom Péter: Nyelvelmélettől a jog kultúratudományi megközelítése felé.
Megjegyzések a jogelmélet és a médiaelmélet kapcsolatához.

11.50-12.20 Kérdések, hozzászólások

12.20-13.20 *Ebédszünet*

II. Dogmatika szekció

13.20-13.40 Bencze Mátyás: Jogdogmatika és a bírói érvelés helyessége

13.40-14.00 Bódig Mátyás: Szabó Miklós jogdogmatika-fogalma és a jogtudomány karakterének problematikája

14.00-14.20 Jakab András: A jogi érvelés mérése számokkal

14.20-14.40 Gyórfi Tamás: Muszáj Herkules? - Jogdogmatika hala(n)dóknak

14.40-15.00 Paksy Máté: Vajon depolitizálható-e a jogdogmatika avagy nem, és ne is reménykedjünk benne?

15.00-15.30 Kérdések, hozzászólások

15.30-15.50 *Kávészünet*

III. Logika/retorika szekció

15.50-16.10 Könczöl Miklós: Méltányosság és joghézag

16.10-16.30 Markovich Réka: Nem házasságközvetítés, bikondicionálisok – Ágensek és az állam szerepe a jogi relációkban

16.30-16.50 Tattay Szilárd: Lehet-e a normáknak igazságértéke?

16.50-17.20 Kérdések, hozzászólások

17.20-17.30 *A konferencia zárása*

A jogászprofesszorokat kerek évfordulókon ünnepi kötetekkel szokás köszönteni. Ezekben a kötetekben a tisztelők egy tágabb köre közül az ünnepelthez legtöbbször semmilyen módon nem kötődő, és igen gyakran nem is kifejezetten a könyvbe készült tanulmányokat.

A Szabó Miklós 65. születésnapjára rendezett konferencián ezzel a hagyománnyal szeretnénk szakítani. Helyette egy, hitünk szerint az ünnepeltnek nagyobb örömet okozó, és jóval nagyobb szellemi kihívást jelentő ajándékot akarunk átadni. Egy konferenciát, amelyen a magyar jogelméleti közösség túlnyomórészt fiatal tagjai gondolkodnak együtt Szabó Miklós munkásságának egy-egy szeletéről. A három témakör, amely köré a konferencia szerveződik – jog és nyelv, dogmatika, és logika/retorika— máig átszövi az ünnepelt írásait.

Amikor megkerestük a konferencia potenciális résztvevőit, hogy lenne-e kedvük velünk ünnepelni, két meglepetés is ért bennünket. Egyfelől mindenki szinte elsőre igent mondott. Másfelől senki nem akart a tárgytól eltérni, azonnal elfogadta azt a kérésünket, hogy az előadásokban mindenképpen érdemben reflektáljanak Szabó Miklós munkásságának egy-egy darabjára. A beküldött absztraktokból látszik, hogy a prezentációk egy része elemző, más részük polemikus, míg a harmadik egy-egy gondolatot továbbgondoló. Vannak, amelyek a fontosnak tartott, mérföldkőként számon tartott művekre reagálnak, és vannak, amelyek talán az ünnepelt számára is kevésbé jelentősnek tartott írásokra. Mindenesetre úgy véljük, hogy a konferencia nemcsak az ünnepeltnek átnyújtott ajándék, hanem a miskolci jogelméleti konferenciák sorába illeszkedő tartalmas jogfilozófiai diskurzus is lesz.

*Hegy Szabolcs – Vinnai Edina – Zódi Zsolt
a konferencia szervezői*

I. Jog és nyelv szekció

1. Kurtán Zsuzsa: Jogtudomány, nyelvtudomány és szaknyelvkutatás kapcsolatai

A jogról és a nyelvről való együttes gondolkodás alakulása a jogászat (a jog gyakorlata, tudománya és elmélete), valamint a nyelvészet perspektívájából vizsgálható. Az érintkezési felület a jogi nyelvészet a szaknyelvkutatás keretein belül, amelynek fókuszában a jogi nyelv problémája áll, a jogi szövegek értelmezése, a jelentés meghatározása, a nyelvi eszközök jogi-jogászi felhasználása. Az előadásban – az egyes nyelvi szintek alapján – áttekintjük, hogyan gondolkodik a jogtudós a jog és nyelv világának párhuzamairól, az Arisztotelészig visszanyúló közös forrásvidék retorikai hagyományaitól kezdve napjainkig. A jog és a nyelv szabályainak komplexitásán és rendszerszerűségén túl bemutatjuk, hogy a jogtudomány nem a szöveget rögzítő nyelv szabályainak, hanem a magyarázó és értelmező mögöttes elvek vagy intenciók feltárásának segítségével próbálja meghatározni a jogi szöveget a „kellő cselekvés” kijelölhetősége érdekében. Középpontba helyezzük, hogy „a joggyakorlat és jogtudomány a nyelv szemantikai és pragmatikai dimenziójának kibontására tett első szervezett kísérlet” (Szabó 2006). A jogászat szempontjából feltárt és összegzett eredményeket a nyelvtudomány gazdagítása szempontjából értékeljük.

A szaknyelvkutatásban mára előtérbe kerültek azok a kutatások, amelyek a szaknyelvi regisztereket nem csak a köznyelvtől, hanem más regiszterek jellemzőitől, rétegeitől igyekeznek elkülöníteni. A jogi szaknyelvi regiszter eltérő stílusrétegeinek kutatásához alapul szolgálnak a fenti eredmények. Új irányokat nyitnak meg a hazai szaknyelvkutatásban és értékes modellt kínálnak a magyar jogi nyelvre és jogi eljárásokra vonatkozóan, továbbá más szaknyelvi regiszterek jellemzőinek feltárásához és leírásához.

2. Fekete Balázs: Performatívumok a jogban

Szabó Miklós a Jog és nyelv című szöveggyűjtemény bevezetőjében részletesen foglalkozik John L. Austin nyelvfilozófiájának jogelméleti relevanciájával. A hazai jogtudományban Szabó Miklós az első szerző, aki Austin eredményeit nyelvfilozófiai kontextusában és a jogelméleti implikációit kibontva elemzi részletesen. Előadásom első részeként ezt az elemzést vizsgálnám részletesen, majd a következőkben azt szeretném bemutatni, hogy a jog elméleti igényű elemzésében hogyan használhatóak még fel a performatívumok. Szabó Miklós megközelítését továbbfejlesztve amellyel érvelnék, hogy a performatív aktusok elmélete jól magyarázhatja a jogi érvénytelenség jelenségét és annak különböző típusait, illetve a normativitás problémájának megértéséhez is hozzájárulhat az illokúciós erő fogalmával. Lezárásként arra az összefüggésre hívnám fel a figyelmet, hogy nem csak a jogelmélet profitálhat Austin nyelvfilozófiájából, hanem érdemes észrevenni, hogy Austin munkájára is hatást gyakorolt a jog jelensége, melyről több – a kötet különböző részein – elrejtett utalás is tanúskodik.

3. Zódi Zsolt: A „jog mint fordítás” elméletének tesztelése

Szabó Miklós nyelvi átfordítási, (vagy a „jog, mint fordítás”) elmélete az utóbbi évtizedek egyik leginspirálóbb és legeredetibb jogelméleti ötlete. Az elmélet szerint a jog működése felfogható jogi szövegek nyelven belüli (intra-lingváris) átfordításainak sorozataként (is). Ez az elmélet nagyon nagy magyarázó erővel bír, és magával ragadó metaforát ad két paradigmatis esetben: a jogalkotás és a laikus-jogász interakció eseteiben. Előbbiben azt írja le, ahogy a valóság egy (vagy több) narratívájából többszörös nyelvi átfordítás után jogszabály-szöveg keletkezik, utóbbi a jogi

eljárás kezdő lépését ragadja meg: nevezetesen azt a pillanatot, amikor a laikus „történetből” az első „jogi nyelven elmesélt” történet lesz. Több, mint feltűnő, hogy mindkét eset a jog/nem-jog határán zajló eseményekkel foglalkozik, sőt, ennél is pontosabban a jogba való belépés pillanatával. Szabó Miklós azonban az elméletének nagyobb hatókört szánt: szerinte a jogi folyamat teljes egészében felfogható fordítások sorozataként.

Ezért előadásomban a nyelvi átfordítási elméletet tesztelni szeretném három *nem paradigmaticus* esetben. Megvizsgálom, hogy 1. az ember-számítógép interakció, 2. a jogi szövegek laikusok számára szóló visszafordítása (a jogi felvilágosítást, vagy tanácsadást esete, azaz a jogból való „kilépés”), végül 3. a jogalkalmazási folyamat belső állomásai is ugyanolyan jól leírhatóak-e nyelvi átfordításként, ahogy a két paradigmaticus esetben.

Következtetésem az, hogy az elmélet a nem paradigmaticus esetekben is bír magyarázó erővel, de a „fordítás” metaforától időnként annyira el kell hogy távolodjunk, hogy olykor már talán nem is jogos „szövegfordítási elméletéről” beszélni.

4. Sólyom Péter: Nyelvelmélettől a jog kultúratudományi megközelítése felé. Megjegyzések a jogelmélet és a médiaelmélet kapcsolatához

A jog médiaelméleti megközelítésének a kiindulópontja, hogy az írás nem csupán egy olyan csatorna, amelyen keresztül jogot és a jogi tudást közvetíteni lehet, hanem az írásnak jogot formáló következményei vannak. A médiumok egy olyan teret hoznak létre, ahol az olyan formális és normatív tudások, mint a jog, kiművelhetők: ahogy kimondott szó nélkül nem léteznek bizonyos jogi formulák, úgy írás nélkül sincsenek jogi normák, könyvnyomtatás nélkül pedig nemzeti jogi kódexek, és számítógépes technológia nélkül sem képzelhetőek el a nemzetállamon túli fragmentált jogrendek. (Vesting)

Az előadásomban elsősorban a médiaelméleti megközelítés nyelv- és kommunikációelméleti alapjaira koncentrálok majd, Gadamer és Luhmann nyelvfelfogásának különbségeire, illetve arra, hogy ezen elméleteknek milyen jelentősége van a jog médiaelméleti felfogására. Megvizsgálom azt is, hogy Szabó Miklós nyelvelméleti felfogása és jogelmélete mennyire nyitott és érzékeny a jog egy lehetséges médiaelméleti felfogása felé.

II. Dogmatika szekció

5. Bencze Mátyás: Jogdogmatika és a bírói érvelés helyessége

Az elméleti jogi kutatások egyik legfontosabb feladata, hogy hozzásegítsen minket a jog gyakorlatában felmerült problémák megértésben, magyarázatában esetleg megoldásában. Erre tekintettel előadásomban Szabó Miklós jogdogmatikai tárgyú írásait vizsgálom, és ezt kérdezem: mennyiben reflektál a gyakorlat neuralgikus pontjaira, azokra milyen válaszokat kínál, illetve felvetéseinek, megállapításainak milyen relevanciája lehet?

Szabó Miklós felfogásában a dogmatikai tevékenység egyik funkciója a jogi döntés megalapozására szolgáló jogászai módszerek kimunkálása. Ezért elemzés tárgya lehet, hogy az általa feltárt összefüggések milyen választ kínálnak a gyakorlat számára létfontosságú problémákra: mely bírói döntések tekinthetők „hibásnak” (amikor akár kártérítési igényt is megalapozhatnak), illetve milyen feltételek esetén beszélhetünk, színvonalas, helyes döntésről, és a „nehéz” eseteket jellemző bizonytalanság körülményei között mi a határvonal a vitát

megengedő és az egyértelműen elhibázott döntés között? Egy általánosabb szinten az is vizsgálat tárgya lehet, hogy kibontható-e valamiféle ítélkezés-elmélet Szabó Miklós dogmatikai írásaiból, és ha igen, az milyen karakterű.

Az előadásban először rekonstruálom Szabó Miklós koncepcióját a dogmatikai tevékenység céljáról és értelméről, majd feltárom azon pontjait, amelyek direkt vagy indirekt módon a fenti kérdésre válaszolnak, végül pedig arról beszélek, hogy milyen hozzájárulást jelent Szabó Miklós munkássága a jogi gyakorlat helyes és színvonalas működtetéséhez.

6. Bódig Mátyás: Szabó Miklós jogdogmatika-fogalma és a jogtudomány karakterének problematikája

A prezentációban Szabó Miklós dogmatika-elméleti munkásságát veszem szemügyre a saját jogtudományi módszertani kutatásaim fényében. Elemzésem elsődleges tárgya az *Ars Juris* kötet és a 2007-ben publikált elméleti írás, 'A jogdogmatika hivatása.' Az elemzés két probléma köré szerveződik.

(1) 'A jogdogmatika hivatásában' Szabó Miklós explicitté teszi, majd elveti a lehetőséget, hogy a jogdogmatika főnévként nem is létezik, talán csak melléknévi formában lehet fontos kategóriákhoz kapcsolni (mint, egyebek közt, 'jogdogmatikai szemlélet'). A jogdogmatikát a jogtudományhoz képest egy külön dimenzióban helyezi el. A jogtudomány a jog elméleti kibontása, a dogmatika pedig a gyakorlati működés dimenzióját adja hozzá a joghoz. Ennek a kétdimenziós koncepciónak a segítségével állítja viszonyba a jogtudománnyal a dogmatikai probléma egy olyan felfogását, amely a bizonytalanság feltételei között (értelmezésre szoruló szövegekre támaszkodva) hozott gyakorlati döntések problematikájából indul ki. Prezentációmban szeretném közelebről szemügyre venni a Szabó Miklós által elvetett alternatívát. Azt gondolom, hogy figyelemreméltó előnyökkel jár, különösen a dogmatikai irányultságú jogtudomány és jogelmélet megalapozása szempontjából, ha jogdogmatika helyett jogdogmatikai perspektíváról beszélünk, amelyben sajátos módon fejeződik ki a jog normatív karaktere. Megvizsgálom, hogy ez az alternatív megközelítés képes-e érvényesíteni Szabó Miklós megfigyeléseit a jog gyakorlati dimenziójáról.

(2) Szabó Miklós jogdogmatika-elméleti kezdeményezései feltételeznek egyfajta (megszakítottságokkal tarkított) folyamatosságot a jog történetében. Ezért tekinthetünk releváns elméleti forrásként a római és középkori jogi hagyományokra, illetve a releváns történeti fogalmak (mint 'dogma' vagy 'ars') etimológiai összefüggéseire a dogmatika-elméletben. És ez magyarázza az elmélet legfontosabb episztemológiai sajátosságát: a dogmatikai tudásnak az arisztotelészi *techné*-fogalomra támaszkodó jellemzését. Prezentációmban amellet érvelek, hogy a jog normatív struktúráinak és diszciplináris környezetének átalakulása megváltoztatja a jogdogmatikai nézőpont episztemológiai karakterét. A hangsúly a konkrét eseteket eldöntő szabályok rekonstruálásától mindinkább a jogra vonatkozó professzionális, tudományos és politikai diskurzusokban való kompetens részvétel episztemológiai feltételei felé tolódik el. A Szabó Miklós által alkalmazott arisztotelészi kategóriakészlet (episztémé, techné, phronésisz) helyett olyan kategóriakészletre van szükségünk, amelynek nagyobb a szociológiai és diskurzuselméleti kapacitása.

7. Jakab András: A jogi érvelés mérése számokkal

Ahogy Szabó Miklós is egyetértőleg idézte Gratianust a jogi érvelés meggyőzőési funkciójáról, „az ételnek a vendégeknek kell ízlenie, nem pedig a szakácsnak” (Szabó Miklós: *Ars Iuris*. A

jogdogmatika alapjai, 2005, 132. o.). Ha ez így van, és ha azt tapasztaljuk, hogy különféle jogrendekben a meggyőző érveknek jelentősen eltérő a kánonjuk, akkor ez azt is jelenti, hogy a jogi érvelést nem egy Perelman-féle univerzális közönség felé folytatott kommunikációként kell felfognunk, hanem eltérő nyelvekként (vagy legalábbis erősen eltérő dialektusokként). Vagyis a helyes jogi érvelés mércéje korántsem univerzális, hanem csak lokális, sőt ezt a lokalitást számszerűen is mérni tudjuk. Az előadás ennek módszertani problémáiba és jogbölcseleti következményeibe nyújt bevezetést.

8. Gyórfi Tamás: Muszáj Herkules? - Jogdogmatika hala(n)dóknak

A magyar Alaptörvény szerint „Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” A kézenfekvő kérdés, amelyet valamennyien feltennénk, ha alkalmaznunk kellene ezt a szabályt, valahogy így hangzik: miként kell ezt a szabályt értelmezni? Mi a jelentése ennek a szabálynak?

A fenti két kérdés megfogalmazása árulkodó. Mindkettő irrelevánsnak tartja és mintegy zárójelbe teszi az értelmező személyét. Egyik sem tartja érdekesnek, hogy ki az értelmező, milyen képességekkel és adottságokkal rendelkezik, és mennyi ideje van az értelmezésre. A kortárs jogelméletben Ronald Dworkin volt az a szerző, aki megteremtve Herkules bíró személyét, explicitte tette, ami például a fenti két kérdésben implicit maradt. A jogértelmezés és a jogi érvelés legtöbb elmélete azon a feltételezésen alapul, hogy az értelmező végtelen sok idővel rendelkezik és kognitív kapacitása korlátlan. Némileg másképpen megfogalmazva, ezek az elméletek azt feltételezik, hogy a legjobb döntés kritériumai ugyanazok, mint a legjobb jogértelmezői stratégiáé. Amellett fogok érvelni, hogy ez a felfogás sok szempontból elhibázott. A jogszabályt értelmező bíró, Dworkin Herkulesével ellentétben nem rendelkezik korlátlan idővel és kognitív kapacitással. Mivel az értelmező mindig halandó, hús-vér emberi lény, így a jogértelmezés elmélete, mely nem az ideális jogi döntés, hanem az ideális bírói stratégia kritériumait keresi, nem tekinthet el az értelmező fallibilitásától.

Bár elvben talán sokan egyetértenek a fenti kijelentéssel, annak gyakorlati következménye nem kézenfekvő. Miként vehetné figyelembe a jogi érvelés elmélete minden lehetséges jogértelmező kognitív képességeit? Az következik-e álláspontomból, hogy más jogértelmezés-elmélet vonatkozik Lenkovics Barnabásra és Szívós Máriára? Állításom természetesen nem ez, hiszen e követelmény megoldhatatlan nehézség elé állítaná az elméletet. Az azonban már korántsem megoldhatatlan feladat, hogy az értelmező figyelembe vegye az értelmezést végző intézmény tipikus adottságait.

Innen azonban még egy lépéssel tovább is mehetünk. Napjaink alkotmányos demokráciái komplex, szofisztikált intézményrendszerrel rendelkeznek. Ezek az intézmények különböznek egymástól összetételüket és eljárásukat illetően. A különböző intézmények ennek megfelelően más-más kognitív kapacitással rendelkeznek, mások az erősségeik és a gyengéik. S éppen azért, mert a jogi döntések legtöbbször egy komplex intézményrendszerben születnek, elemzésünk nemcsak jogi intézményi, hanem legtöbbször egyben összehasonlító kell hogy legyen.

Ha egyszer tudatosítottuk, hogy mit keresünk, hamar észrevesszük, hogy a bírók eszköztárában egy sor olyan fogalmat és módszert találunk, amelyek ilyesfajta intézményi megfontolásokra utalnak. Előadásomban jó néhány példát adok állításom alátámasztására. Sőt addig is elmerészkednék, hogy a jogi érvelés körüli számos elméleti vita akkor érthető meg legjobban, ha azokat intézményi kérdésekként fogalmazzuk újra.

Ha van általános kritikám Szabó Miklós dogmatika-elméletével szemben, akkor az a fent vázolt intézményi megközelítés hiánya. Előadásom célja azonban nem e hiányosság dokumentálása; egy vélhetően ennél konstruktívabb feladatra is vállalkozom. Annak megvizsgálására teszek kísérletet, hogy abba a fogalmi keretbe, amelyet Szabó Miklós jogdogmatika könyve vázol fel, miként illeszthető be egy, az általam hiányolt intézményi megközelítés, illetve hogy ennek fényében szükség van-e a könyv fogalmi alapszerkezetének felülvizsgálatára.

9. Paksy Máté: Vajon depolitizálható-e a jogdogmatika avagy nem, és ne is reménykedjünk benne?

Szabó Miklós jogdogmatika-konceptiója az egyike azon – számomra és valószínűleg minden más humanista-pacifista jogfilozófus számára rendkívül szimpatikus – kísérleteknek, amelyek mindenképpen meg kívánják védeni a joggyakorlatot a politikától. Ezzel a hitvallással áll összhangban az a gondolat, hogy – idézem Szabó Miklóst – a jogdogmatika a „normák kristályos, tömör magvát körülvéve” a normaproponciókat a „társadalom lágy szövetéhez” illeszti. Szabó Miklós konceptiója kimondatlanul is azt feltételezi, hogy a jog alapvetően igazságos. Ám ha ez a feltételezés megáll, akkor meglepő, hogy vannak nehéz esetek. Hiszen ezek léte éppen abból fakad, hogy a politikai közösség tagjai nem értnek egyet az igazságosság jogra vonatkoztatott sztenderdjeit illetően. Az ünnepektől számára készített ajándékomban két, egymással párhuzamosan fejlődő jogterületről vett példákkal szeretném illusztrálni, hogy minden reménykedésünk ellenére sajnos a jogdogmatika depolitizálhatatlan. Mindebből persze nem következik, hogy – még ha utópia is – ne lenne érdemes mégis reménykedni ennek ellenkezőjében. Az előadó mindössze azt kívánhatja, hogy Isten éltesse Szabó Miklóst, és hogy a – depolitizált jogdogmatika iránti – remény haljon meg utoljára.

III. Logika/retorika szekció

10. Könczöl Miklós: Méltányosság és joghézag

Szabó Miklós jogi technéjének (*Ars iuris*, 2005) egyik legnagyobb érdeme, hogy „A jogdogmatika eszköztáráról” (4. fejelet) szólva egymás mellé állítja a rendszert és a módszert. E kettős megközelítés révén a munka szorosan kapcsolódik a cím által is földézett műfaji hagyományhoz, és a hagyomány talán legfontosabb forrásához, Aristotelés Rétorikájához. Jelen előadásban én is ehhez a forráshoz nyúlok vissza, hogy belőle merítve, az ott kidolgozott méltányosság-fogalom segítségével próbáljak hozzászólni a joghézagok tipológiájának – Szabó Miklós által is érintett – kérdéséhez.

Aristotelésnek a Rétorikában és a Nikomachosi etikában olvasható meghatározása szerint a méltányosság arra szolgál, hogy a törvény valamely hiányosságát (elleimma) kitöltve lehetővé tegye az igazságos jogalkalmazást. A szöveghelyhez fűzött magyarázatokban föl-fölbukkan ugyan a joghézag fogalma, újabban azonban több szerző is úgy foglalt állást, hogy a modern kifejezés használata félrevezető. A méltányosság – úgy mond – nem a hiányzó norma pótlására, hanem a nagyon is létező, de elfogadhatatlan döntéshez vezető norma megkerülésére való.

Jogelméleti szempontból közelítve a kérdéshez mondhatjuk, hogy végső soron mindkét álláspont tartható, feltéve, hogy az egyik esetben "inszufficiencia-hézagról", a másikban pedig "axiológiai hézagról" beszélünk. Ez kétségtelenül igaz is, de a méltányossági érvek működésének megértéséhez nem sokkal járul hozzá. Előadásom első részében amellet igyekszem érvelni, hogy

a sajátosan aristotelési méltányosságfogalom a szó legszorosabb értelmében vett hiányra, a szövegben kimutatható hézag föltételezésére épül.

Az előadás második részében ellenkező irányban, az aristotelési szövegtől indulok el a jogelméleti kérdés felé. A vizsgálódás hozadéka itt – reményeim szerint – az, hogy segít megérteni a joghézag egyes kategóriái és a köztük lévő kapcsolat pragmatikai hátterét. Az aristotelési példa ugyanis rámutat, hogy az axiológiai joghézag végső soron visszavezethető egy – tágan értett – inszufficiencia-hézagra, s hogy a szónok dolga éppen az, hogy arra vezesse vissza.

11. Markovich Réka: Nem házasságközvetítés, bikondicionálisok -- Ágensek és az állam szerepe a jogi relációkban

Hohfeld elemzése a jogi fogalmak és –relációk rendszeréről nem csak megkapó és képszerű, de megragadja az elemzett fogalmak lényegét: a segítségével jobban megérthetjük a jogok és kötelezettségek természetét. A rendszer központi relációs fogalmának, a korrelativitásnak a segítségével különbséget tehetünk létező és nemlétező jogosultságok között. Ehhez azonban tisztán kell látnunk az ágenseket. Iterálható és ágensekkel indexált 'sees to it that' operátor sztenderd deontikus logikába vezetésével felírhatók olyan formulák, melyek világossá teszik az egyes jogfajták közti különbséget, tisztázzák a szerepeket és segítenek megérteni azt, hogy az államnak mi a szerepe az egyes jogosultságok biztosításakor.

12. Tattay Szilárd: Lehet-e a normáknak igazságértéke?

Szabó Miklós szerteágazó jogelméleti munkásságának fontos részét képezik és a magyar tudományos életben minden szempontból hiánypótlónak minősülnek logikával kapcsolatos, különösen a jog és a logika viszonyára, s a különböző logikai rendszerek jogra való alkalmazhatóságának kérdésére vonatkozó kutatásai.

Szabó Miklós több munkájában, így a *Triviumban*, a *Logica magnában*, valamint Hans Kelsen „normalogikájáról” szóló tanulmányában is visszatérően elemzi a normák logikai státuszának kérdését, mely értelemszerűen alapvetően befolyásolja a logika jogi normákra való kiterjeszhetőségét, illetve azt, hogy mely logikai rendszer(ek) bizonyul(nak) relevánsnak a jog számára. E kérdésben elfoglalt álláspontja teljesen világos és egyértelmű. Mint ahogy a *Logica magnában* írja: „A jogi gondolkodásban (de a logikaiban is) közhely, hogy a normák, mint tételezett előírások, nem láthatók el igazságértékkel, hanem ehelyett a normák *érvényességéről* és *érvénytelenségéről* beszélhetünk. [...] Egy normatív ítélet nem lehet igaz vagy hamis, csupán érvényes vagy érvénytelen, azaz vagy előír jogként vagy kötelességként bizonyos cselekvést valaki számára, vagy nem.”

A jogfilozófusok és a logikusok túlnyomó többsége valóban analitikus igazságnak tekinti ezt a tételt. Van mindamellett egy igen fontos kivétel e szabály alól, a jogfilozófia és a deontikus logika területén egyaránt jelentőset alkotó Georges Kalinowski, aki egész életművében következetesen kitartott azon elméleti meggyőződése mellett, hogy a normáknak is lehet igazságértéke. Előadásomban ezzel kapcsolatos érveit igyekszem rekonstruálni, illetve Szabó Miklós és más kortárs jogelméleti szerzők nézeteivel összevetve mérlegre tenni.